

Effects of economic changes on families and communities: An analysis of challenges and opportunities based on the perspectives of teachers and head teachers in the 5th District of Isabela

Jean E. Begnalen*

Northeastern College, Santiago City, Isabela, Philippines

ABSTRACT

In recent years, the Philippines has experienced significant economic changes that have had profound effects on families, communities, and the education sector. However, studies focusing on the perspectives of teachers and school heads, particularly in rural areas, remain limited. This study aimed to examine the effects, challenges, and opportunities brought about by economic changes based on the experiences of 95 respondents from the 5th District of Isabela, using a descriptive-correlational design. The results revealed that participants demonstrated a high level of awareness; however, the challenges remained very severe, including insufficient funding and issues affecting students' learning. Despite these difficulties, opportunities and effective coping strategies were also identified, which may help in adapting to these changes. Nevertheless, the findings showed that there was no significant relationship between awareness and challenges. Overall, the study suggests that although teachers and school heads possess a high level of awareness, this alone is not sufficient to mitigate the challenges brought about by economic changes.

Keywords: Economic change, family, community, teachers, challenges, opportunities.

Date Submitted: March 12, 2026

Date Accepted: March 19, 2026

Date Published: April 9, 2026

*Corresponding author/ Email: jean.begnalen@deped.gov.ph
DOI: <http://doi.org/10.69651/PIJHSS0502923>

Recommended citation:

Begnalen, J. E. (2026). Effects of economic changes on families and communities: An analysis of challenges and opportunities based on the perspectives of teachers and head teachers in the 5th District of Isabela. *Pantao (The International Journal of the Humanities and Social Sciences)* 5 (2), 535-541.
<http://doi.org/10.69651/PIJHSS0502923>

Epekto ng Pagbabago ng ekonomiya sa pamilya at komunidad: Pagsusuri sa mga hamon at oportunidad batay sa pananaw ng mga guro at ulong guro sa Ika-5 Distrito ng Isabela

Jean E. Begnalen

Northeastern College, Santiago City, Isabela, Philippines

ABSTRAK

Sa nakalipas na mga taon, ang Pilipinas ay nakaranas ng malalaking pagbabagong pang-ekonomiya na may malalim na epekto sa pamilya, komunidad, at sektor ng edukasyon. Gayunpaman, nananatiling limitado ang mga pag-aaral na nakatuon sa perspektibo ng mga guro at ulong guro, lalo na sa mga rural na lugar. Layunin ng pag-aaral na ito na suriin ang epekto, hamon, at oportunidad ng pagbabago ng ekonomiya batay sa karanasan ng 95 respondente mula sa Ika-5 Distrito ng Isabela gamit ang deskriptibo-korelasyonal na disenyo. Ipinakita ng resulta na mataas ang antas ng kaalaman ng mga kalahok ngunit nananatiling napakalubha ang mga hamon, kabilang ang kakulangan sa pondo at mga suliraning nakaaapekto sa pagkatuto ng mga mag-aaral. Sa kabila nito, kinilala rin ang mga oportunidad at epektibong coping strategies na maaaring makatulong sa pag-angkop sa mga pagbabagong ito. Gayunpaman, ipinakita na walang makabuluhang ugnayan sa pagitan ng kaalaman at mga hamon. Sa kabuuan, ipinahihiwatig ng pag-aaral na bagama't mataas ang kaalaman ng mga guro at ulong guro, hindi ito sapat upang mabawasan ang mga hamong dulot ng pagbabago ng ekonomiya.

Mga susing salita: Pagbabago ng ekonomiya, pamilya, komunidad, guro, hamon, oportunidad.

PANIMULA

Sa nakalipas na limang taon, ang Pilipinas ay dumaan sa seryosong pagbabago sa ekonomiya na dulot ng mga lokal at pandaigdigang suliranin, kabilang ang pandemya ng COVID-19. Batay sa ulat ng World Bank, bumagsak ang ekonomiya ng bansa ng 9.5% noong 2020—isa sa pinakamalaking contraction sa mga nakalipas na dekada (World Bank, 2021).

Ang pagbagsak na ito ay nagdulot ng malawakang kawalan ng trabaho, pagbaba ng kita ng mga pamilya, at pagtaas ng antas ng kahirapan, lalo na sa mga rural na lugar gaya ng Ika-5 Distrito ng Isabela. Hindi lamang naapektuhan ang kabuhayan kundi maging ang edukasyon at buhay panlipunan ng mga pamilyang Pilipino (Philippine Statistics Authority, 2022).

Ang Ika-5 Distrito ng Isabela ay isang mahalagang agrikultural na rehiyon na pangunahing nakadepende sa sektor ng agrikultura bilang pinagkukunan ng kabuhayan. Gayunpaman, nahaharap ang mga pamilyang naninirahan dito sa iba't ibang hamon tulad ng kakulangan sa imprastruktura, edukasyon, at serbisyong pangkalusugan. Sa kabila nito, may mga positibong oportunidad na lumitaw, tulad ng paglago ng mga micro, small, and medium enterprises (MSMEs) bilang alternatibong pagkakakitaan (Reyes & Bautista, 2024).

Sa kontekstong ito, mahalaga ang papel ng mga guro at ulong guro bilang mga pangunahing tagapaghatid ng edukasyon at katuwang ng komunidad. Sila ay may malalim na ugnayan sa mga mag-aaral at pamilya, kaya't may natatanging pananaw hinggil sa epekto ng mga pagbabagong pang-ekonomiya.

Bagaman may umiiral nang mga pag-aaral tungkol sa epekto ng pandemya at pagbabago ng ekonomiya sa iba't ibang sektor, nananatiling limitado ang mga pananaliksik na nakatuon sa perspektibo ng mga guro at ulong guro, lalo na sa mga probinsya (Santos & Dela

Cruz, 2022). Kadalasan, ang mga datos ay nakabatay sa urban na konteksto na maaaring hindi ganap na sumasalamain sa kalagayan ng mga rural na lugar.

Dahil dito, mahalagang pag-aralan ang karanasan at pananaw ng mga guro at ulong guro bilang mga direktang saksi sa epekto ng pagbabago ng ekonomiya. Bukod sa pagtuturo, sila rin ay nagsisilbing gabay at tagapayo sa mga mag-aaral na nakararanas ng kahirapan at pagbabago sa pamumuhay. Ang kanilang mga karanasan ay makatutulong upang higit na maunawaan ang mga komplikadong epekto ng pagbabago ng ekonomiya na hindi laging nasasalamain sa estadistika.

Sa kabila ng kanilang mahalagang papel, nananatiling kulang ang pag-aaral ukol sa kung paano naapektuhan ang kanilang propesyon, pamilya, at komunidad ng mga pagbabagong pang-ekonomiya.

Samakatuwid, layunin ng pag-aaral na ito na masusing suriin ang epekto ng pagbabago ng ekonomiya sa pamilya at komunidad sa Ika-5 Distrito ng Isabela mula sa perspektibo ng mga guro at ulong guro. Tinitingnan nito ang epekto sa hanapbuhay, edukasyon, kalusugan, at ugnayang panlipunan, pati na rin ang implikasyon nito sa kanilang papel bilang mga edukador at lider.

Ang pag-aaral na ito ay inaasahang makapagbibigay ng mahahalagang datos at analisis na maaaring magsilbing batayan sa pagbuo ng mga polisiya at programang tumutugon sa pangangailangan ng komunidad. Bukod dito, makatutulong ito sa mga guro upang higit na mapalakas ang kanilang kakayahan sa pagtugon sa mga hamon at oportunidad na dulot ng pagbabago ng ekonomiya.

Ang pag-aaral na ito ay nakabatay sa teorya ng Social Constructivism, na nagpapaliwanag na ang kaalaman ay nabubuo sa pamamagitan ng interaksyon ng mga indibidwal sa kanilang kapaligiran at kapwa (Vygotsky, 2020). Binibigyang-diin nito ang kahalagahan ng konteksto—kabilang ang pamilya, paaralan, at komunidad—sa pagkatuto (Smolka, 2022).

Sa konteksto ng Ika-5 Distrito ng Isabela, ang mga guro at ulong guro ay hindi lamang tagapagturo kundi mga tagapamagitan na nag-uugnay sa paaralan at komunidad. Sa pamamagitan ng kolaborasyon at pagbabahagi ng karanasan, nagiging mas epektibo ang pagkatuto at pagharap sa mga hamon (Johnson & Lee, 2023).

Dagdag pa rito, ang perspektibo ng mga guro ay nagbibigay-liwanag sa proseso ng kolaboratibong pagkatuto bilang tugon sa mga bagong realidad ng ekonomiya at lipunan (Nguyen, 2024). Sa ganitong paraan, inuugnay ng pag-aaral ang mga pagbabagong pang-ekonomiya, karanasan ng pamilya at komunidad, at papel ng guro sa isang interaktibo at kontekstuwal na balangkas.

Ang pag-aaral ay gumagamit ng input–process–output (IPO) paradigm upang ipakita ang daloy ng pagsusuri.

Sa input, isinasaalang-alang ang mga personal na katangian ng mga guro at ulong guro tulad ng edad, kasarian, antas ng edukasyon, posisyon, performance rating, at taon ng pagtuturo. Kasama rin ang kanilang kaalaman sa epekto ng pagbabago ng ekonomiya, mga hamon na kanilang nararanasan, at mga coping strategies na kanilang ginagamit.

Sa process, sinusuri ang epekto, hamon, at oportunidad ng pagbabago ng ekonomiya sa pamilya at komunidad sa mga pampublikong paaralan sa Ika-5 Distrito ng Isabela.

Sa output, tinutukoy ang pagpapabuti ng pagtuturo at pag-angkop ng mga guro sa gitna ng pagbabago ng ekonomiya bilang pangunahing kinalabasan ng pag-aaral.

Ang feedback mechanism ay nagsisilbing batayan upang mapahusay pa ang mga input at proseso batay sa mga natuklasan.

Paglalahad ng suliranin

Ang pag-aaral na ito ay naglalayong suriin ang mga epekto, hamon, at oportunidad na dulot ng pagbabago ng ekonomiya sa pamilya at komunidad sa mga pampublikong paaralan sa Ika-5 Distrito ng Isabela. Nilalayon ng pag-aaral na mabigyan ng tiyak na kasagutan ang mga sumusunod na katanungan:

1. Ano ang personal na katangian ng mga respondente batay sa edad, kasarian, natamong antas ng edukasyon, posisyon sa paaralan, pinakabagong performance rating, at taon ng pagtuturo?
2. Ano ang antas ng kaalaman ng mga guro at ulong guro tungkol sa epekto ng pagbabago ng ekonomiya sa pamilya, komunidad, at papel ng guro sa pagharap sa mga hamon?
3. Ano ang mga hamon na nararanasan ng mga guro at ulong guro dulot ng pagbabago ng ekonomiya?
4. Ano ang mga oportunidad na naibibigay ng pagbabago ng ekonomiya sa kanilang propesyon at komunidad?
5. Ano ang antas ng pagiging epektibo ng mga coping strategies na ginagamit ng mga guro at ulong guro upang mapabuti ang kanilang pagtuturo at pamumuhay sa gitna ng pagbabago ng ekonomiya?
6. Mayroon bang makabuluhang ugnayan sa pagitan ng antas ng kaalaman ng mga guro at ulong guro tungkol sa epekto ng pagbabago ng ekonomiya at ng mga hamon na kanilang nararanasan?

METODOLOHIYA

Ang pag-aaral na ito ay gumamit ng deskriptibo-korelasyonal na disenyo upang mailarawan ang antas ng kaalaman ng mga guro at ulong guro hinggil sa epekto ng pagbabago ng ekonomiya, gayundin ang mga hamon at oportunidad na kanilang nararanasan. Sinuri rin kung may makabuluhang ugnayan sa pagitan ng kanilang antas ng kaalaman at ng mga hamon na kanilang kinakaharap. Sa bahaging deskriptibo, inilarawan ang kaalaman ng mga kalahok kaugnay ng epekto ng pagbabago ng ekonomiya sa pamilya, komunidad, at papel ng guro, pati na rin ang kanilang mga karanasan sa hamon, oportunidad, at mga coping strategies. Sa bahaging korelasyonal, tinukoy ang ugnayan ng mga baryabol upang makabuo ng mas malalim na pagsusuri.

Isinagawa ang pag-aaral sa mga pampublikong paaralan sa Ika-5 Distrito ng Isabela, na kinabibilangan ng mga bayan ng Aurora, Burgos, Luna, Mallig, Quezon, Quirino, Roxas, at San Manuel. Ang distritong ito ay isang agrikultural na lugar kung saan ang mga pagbabagong pang-ekonomiya ay may direktang epekto sa pamumuhay ng mga pamilya at komunidad.

Ang mga kalahok sa pag-aaral ay binubuo ng 95 respondente o tagatugon, na kinabibilangan ng 38 ulong guro at 57 guro mula sa iba't ibang paaralan sa nasabing distrito. Pinili sila gamit ang purposive sampling upang matiyak na sila ay may sapat na karanasan at kaalaman kaugnay ng paksa. Tiniyak din na ang mga respondente ay may iba't ibang katangian tulad ng edad, kasarian, antas ng edukasyon, at posisyon upang makabuo ng komprehensibong pananaw.

Sa pangangalap ng datos, gumamit ang mananaliksik ng talatanungan bilang pangunahing instrumento, na sinuportahan ng dokumentasyon mula sa mga opisyal na ulat at impormal na panayam. Ang talatanungan ay idinisenyo upang masukat ang personal na katangian ng mga respondente, kanilang kaalaman, mga hamon na nararanasan, mga oportunidad na nakikita, at mga coping strategies na kanilang ginagamit. Ang instrumento ay isinailalim sa paunang pagsusuri at rebisyon upang matiyak ang kalinawan at pagiging angkop nito.

Dagdag pa rito, sinuri ang mga opisyal na dokumento mula sa mga paaralan at lokal na pamahalaan upang mapalawak ang konteksto ng pag-aaral. Isinagawa rin ang impormal na panayam upang makakuha ng mas malalim na paliwanag at kongkreto karanasan mula sa mga kalahok.

Sa proseso ng pangangalap ng datos, humingi muna ng pahintulot ang mananaliksik mula sa tanggapan ng Schools Division Superintendent at sa mga punong-guro ng mga paaralan. Personal na ipinamahagi at kinolekta ang mga talatanungan upang matiyak ang mataas na antas ng pagbabalik ng mga sagot.

Ang mga nakalap na datos ay inihanay, sinuri, at binigyang-kahulugan gamit ang mga sumusunod na estadistikal na kagamitan: bahagdan (percentage) upang ilarawan ang profayl ng mga respondente, weighted mean upang matukoy ang pangkalahatang pananaw at antas ng kaalaman, hamon, at coping strategies, at Pearson r correlation upang matukoy ang ugnayan sa pagitan ng antas ng kaalaman ng mga guro at ulong guro at ng mga hamon na kanilang nararanasan.

MGA RESULTA AT TALAKAYAN

Ipinakita ng resulta ng pag-aaral na ang mga respondente ay binubuo ng mga guro at ulong guro na may sapat na karanasan at mataas na antas ng propesyonismo. Karamihan sa mga ulong guro ay nasa edad na 51–55 taong gulang (52.63%), samantalang ang mga guro ay karamihan nasa edad na 36–40 taong gulang (35.09%). Mas mataas din ang bilang ng kababaihan sa parehong grupo, kung saan 55.26% ng mga ulong guro at 63.16% ng mga guro ay babae. Sa aspeto ng edukasyon, karamihan sa mga ulong guro ay may EdD/PhD degree (52.63%), habang ang mga guro naman ay karamihan may MAEd units (43.86%).

Kapansin-pansin din na mataas ang antas ng kanilang propesyon na pagganap, sapagkat 100% ng mga ulong guro at 98.25% ng mga guro ay may “Outstanding” na performance rating. Sa haba ng serbisyo, karamihan sa mga ulong guro ay may 26–30 taong karanasan (50.00%), samantalang ang mga guro ay may 11–15 taong karanasan (35.09%), na nagpapakita ng matibay na pundasyon sa kanilang propesyon.

Sa antas ng kaalaman tungkol sa epekto ng pagbabago ng ekonomiya, kapwa nagpakita ng napakataas na antas ng pagsang-ayon ang mga respondente. Ang mga ulong guro ay may average weighted mean na 4.80, habang ang mga guro ay may 4.54, na parehong nangangahulugang “lubos na sumasang-ayon.” Pinakamataas ang kaalaman sa papel ng guro (4.83 para sa ulong guro at 4.55 para sa mga guro), na nagpapakita na malinaw sa kanila ang kanilang responsibilidad sa pagharap sa mga hamon ng ekonomiya.

Sa usapin ng mga hamon, parehong tinukoy ng mga respondente na ang epekto ng pagbabago ng ekonomiya ay “napakalubha,” na may average weighted mean na 4.85 para sa mga ulong guro at 4.56 para sa mga guro. Ilan sa pinakamabibigat na hamon ay ang kakulangan sa pondo para sa mga programang pang-edukasyon (WM = 5.00 sa mga ulong guro), kahirapan ng mga mag-aaral sa pag-aaral dahil sa sitwasyong pang-ekonomiya (WM = 4.63 sa mga guro), at ang pagtaas ng presyo ng mga bilinghin. Ipinapakita nito na ang mga suliraning pang-ekonomiya ay may direktang epekto sa kalidad ng edukasyon at sa kapakanan ng mga mag-aaral at guro.

Sa kabila nito, kinilala rin ng mga respondente ang mga oportunidad na dulot ng pagbabago ng ekonomiya. Ang mga ulong guro ay may average weighted mean na 4.76, at ang mga guro ay may 4.61, na parehong nangangahulugang “lubos na sumasang-ayon.” Kabilang sa mahahalagang oportunidad ang pagiging bukas ng komunidad sa mga makabagong ideya (WM = 4.92 sa mga ulong guro) at ang pagkakaroon ng mga bagong oportunidad sa propesyon ng mga guro (WM = 4.74 sa mga guro).

Higit pa rito, ang mga rekomendasyon at coping strategies ay itinuring na “napakabisa” ng parehong grupo, na may average weighted mean na 4.97 para sa mga ulong guro at 4.62 para sa mga guro. Pinakamahalaga sa mga ito ang pagbibigay ng pagsasanay at seminar, psychosocial support, programang pangkomunidad, at suporta mula sa pamahalaan, na nagpapakita ng pangangailangan sa kolaboratibong pagtugon sa mga hamon ng ekonomiya.

Sa huli, ipinakita ng resulta ng pagsusuri gamit ang Pearson r na walang makabuluhang ugnayan sa pagitan ng antas ng kaalaman at ng mga hamon na nararanasan ng mga respondente ($r = -0.084$, $p = 0.428 > 0.05$). Ibig sabihin, kahit mataas ang antas ng kaalaman ng mga guro at ulong guro, hindi nito direktang naapektuhan ang antas ng mga hamon na kanilang nararanasan.

Sa kabuuan, ipinapakita ng pag-aaral na bagama’t mataas ang kaalaman at kahandaan ng mga guro at ulong guro, nananatiling malubha ang mga hamong dulot ng pagbabago ng ekonomiya. Gayunpaman, may umiiral ding mga oportunidad at epektibong estratehiya na maaaring magsilbing batayan sa pagpapabuti ng sistema ng edukasyon at suporta sa komunidad.

KONKLUSYON

Batay sa kinalabasan ng pag-aaral na ito, hinihinuha na karamihan sa mga ulong guro ay nasa edad na 51–55 taong gulang, mas marami ang kababaihan, may mataas na antas ng edukasyon tulad ng EdD/PhD, nasa posisyong Principal I, may Outstanding na performance rating, at may 26–30 taong karanasan sa pagtuturo. Sa hanay naman ng mga guro, karamihan ay nasa edad na 36–40 taong gulang, mas marami rin ang kababaihan, may MAEd units, nasa posisyong Teacher III, halos lahat ay may Outstanding na performance rating, at may 11–15 taong karanasan. Ipinapakita nito na ang mga respondente ay may sapat na kahandaan, karanasan, at propesyonal na kakayahan sa kanilang larangan.

Lumabas din sa pag-aaral na mataas ang antas ng kaalaman ng mga ulong guro at guro tungkol sa epekto ng pagbabago ng ekonomiya sa pamilya, komunidad, at edukasyon, sapagkat lahat ng pahayag ay tinugon nang may lubos na pagsang-ayon. Gayunpaman, sa kabila ng mataas na antas ng kaalaman, nananatiling napakalubha ang mga hamon na kanilang nararanasan, kabilang ang kakulangan sa pondo, pagtaas ng presyo ng bilihin, epekto sa kalusugan at kaisipan, dagdag na responsibilidad, kakulangan sa kagamitan sa pagtuturo, kawalang-katiyakan sa trabaho, at pagliban ng mga mag-aaral.

Sa kabilang banda, kinilala rin ng mga respondente ang malawak na oportunidad na dulot ng pagbabago ng ekonomiya, tulad ng paglikha ng mga bagong pagkakataon sa propesyon, pagpapaunlad ng mga programang pang-edukasyon, pagpapalakas ng ugnayan ng paaralan at komunidad, pagsulong ng inobasyon sa pagtuturo, at mga benepisyong pangkabuhayan para sa pamilya. Kaugnay nito, ang mga rekomendasyon at coping strategies tulad ng patuloy na pagsasanay ng mga guro, pagbibigay ng psychosocial support, kolaborasyon ng paaralan, pamilya at komunidad, suporta mula sa pamahalaan, at paggamit ng teknolohiya ay napatunayang napakabisa sa pagharap sa mga hamon.

Gayunpaman, ipinakita ng resulta ng pagsusuri na walang makabuluhang ugnayan sa pagitan ng antas ng kaalaman ng mga guro at ulong guro at ng tindi ng mga hamon na kanilang nararanasan, batay sa napakahinang correlation value at p -value na lampas sa 0.05 na antas ng kahalagahan. Ipinahihiwatig nito na ang mataas na kaalaman ay hindi sapat upang mabawasan ang epekto ng mga hamong dulot ng pagbabago ng ekonomiya.

Dahil dito, mahalagang palawakin pa ang saklaw ng mga susunod na pag-aaral sa pamamagitan ng pagsasama ng mas maraming respondente mula sa iba’t ibang antas ng paaralan at lokasyon upang makabuo ng mas komprehensibong pananaw. Inirerekomenda rin ang paggamit ng iba’t ibang pamamaraan tulad ng panayam at focus group discussions,

gayundin ang mixed-method approach, upang mapalalim ang pag-unawa sa karanasan ng mga guro at ulong guro. Mahalaga ring mapahusay ang mga instrumento sa pananaliksik sa pamamagitan ng masusing validation at pagsasaalang-alang sa iba pang kontekstwal na salik tulad ng lokasyon ng paaralan at kalagayang sosyo-ekonomiko ng komunidad.

Bukod dito, hinihikayat ang paggamit ng mas advanced na estadistikal na pagsusuri upang mas matukoy ang mga salik na nakaaapekto sa mga hamon at oportunidad, gayundin ang pagsasagawa ng mga longitudinal na pag-aaral upang masubaybayan ang pagbabago sa paglipas ng panahon. Sa kabuuan, ang mga natuklasan ng pag-aaral ay nagsisilbing mahalagang batayan sa pagbuo ng mga programang pang-edukasyon at patakarang higit na tumutugon sa pangangailangan ng mga guro, mag-aaral, at komunidad sa gitna ng patuloy na pagbabago ng ekonomiya.

TALASANGGUNIAN

Johnson, M., & Lee, S. (2023). Collaborative teaching and community engagement in rural education. *Journal of Educational Research and Practice*, 13(1), 55–72. <https://doi.org/10.5590/JERAP.2023.13.1.04>

Nguyen, T. H. (2024). Community knowledge sharing and economic resilience: A social constructivist approach. *International Journal of Lifelong Learning*, 43(2), 159–178. <https://doi.org/10.1080/02601370.2024.1718942>

Philippine Statistics Authority. (2022). Economic indicators of Cagayan Valley: First quarter 2022. <https://psa.gov.ph/content/psa-isabela-economic-indicators-2022>

Reyes, T. M., & Bautista, A. R. (2024). The rise of MSMEs and community resilience in rural Philippines. *Journal of Rural Development and Entrepreneurship*, 8(1), 77–93.

Santos, E. P., & Dela Cruz, L. M. (2022). Challenges and opportunities in Philippine basic education during economic shifts. *Asia Pacific Education Review*, 23(3), 341–358. <https://doi.org/10.1007/s12564-022-09765-z>

Smolka, J. (2022). Contextual learning in diverse socio-economic settings: Challenges and strategies. *Educational Review*, 74(3), 329–346. <https://doi.org/10.1080/00131911.2021.1900023>

Vygotsky, L. S. (2020). *Mind in society: The development of higher psychological processes* (M. Cole et al., Eds. & Trans.). Harvard University Press. (Original work published 1930)

World Bank. (2021). *Philippines economic update: Navigating the COVID-19 crisis*. World Bank Group. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1675-1>